

Seuramatka kirjastomaahan

Muutoksen tekijät hyvässä seurassa. Suomen tieteellinen kirjastoseura 1970–2010. Toim. Tuula Ruhanen ja Marja Sarvilinna. Suomen tieteellinen kirjastoseura 2018.

Kirjastoväen odottama kirja Suomen tieteellisen kirjastoseuran (STKS) historiasta vuosina 1970–

2010 on nyt ilmestynyt sopivasti ennen seuran 90-vuotisjuhlia. Teokseen on tallennettu suuri aineisto ja valtavasti muistitietoa.

Johdantona uudempaan aikaan on kirjastohistoriaan syvästi perehtyneen Pirjo Vatasen kirjoittama artikkeli seuran perustamisesta ja ensimmäisestä 40 vuodesta. Vatanen kertoo kiehtovasti siitä, miten pieni joukko tieteellisten kirjastojen innostuneita kirjastonhoitajia päättää perustaa omalle alalleen seuran. Tieteellisten kirjastojen verkko oli 1920-luvun alussa kasvanut uusien yliopistojen perustamisen myötä ja ammattikunta etsi identiteettiään. Haluttiin luoda kansainvälisiä yhteyksiä, edistää koulutusta ja tehdä yhteistyötä.

Kun seuraa perustettiin, pohdittiin myös mahdollisuutta liittyä jo vuodesta 1910 toimineen Suomen kirjastoseuran jaostoksi. Koska yleisillä ja tieteellisillä kirjastoilla nähtiin kuitenkin olevan omanlaisensa tehtävät, tieteellisille kirjastoille haluttiin perustaa oma seura. 22 perustajajäsenen muodostamassa seurassa on tällä hetkellä noin 700 jäsentä.

Kirjasto- ja tietopalvelualan rakenteellista kehitystä käsittelevä jakso on mainio kokonaisuus siitä, miten tieteellisten kirjastojen ala eriytyi, erikoistui ja verkostoitui.

Päivi Kytömäki luo katsauksen tietohuollon ja tieteellisten kirjastojen ohjausjärjestelmään. Hän on itse ollut yliopistokirjastojen yhteistyöorganisaatioiden jäsenenä toteuttamassa tietohuoltopolitiikkaa yli 20 vuoden ajan. Kytömäki kirjoittaa selkeästi ja analyyttisesti. Tekstistä näkyy myös se, miten yliopistokirjastot itse ovat halunneet vaikuttaa omaan kehitykseensä eivätkä olla vain ylempää tulevien ohjeiden toteuttajia.

Kansalliskirjastoa koskevalta osuudelta odotin paljon – onhan Kansalliskirjasto ollut kirjastojen kehityksen veturi. Viime vuonna eläkkeelle jäänyt ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm on kirjoittanut tämän luvun alkuosan. Kirjan toinen toimittaja Tuula Ruhanen on

kirjoittanut jälkimmäisen osuuden aiemman ylikirjastonhoitajan Esko Häklin kanssa käymiensä keskustelujen, julkaistujen haastattelujen ja kirjoitusten pohjalta. Kahden kirjoittajan osuudet ovat hyvin erilaisia, joskin sisällöltään osin päällekkäisiä. Molemmat ylikirjastonhoitajat ovat työssään kokeneet varmasti värikkäitä ja jännittäviä vaiheita, siksi odotin, että he olisivat kertoneet enemmän myös niistä. Lukijasta olisi myös ollut mukavaa, jos tarina olisi edennyt kronologisesti.

Entisenä Tampereen yliopiston kirjaston keskuskirjastonhoitajana minua kiinnosti Mirja Laitisen kirjoitus tieteellisistä keskuskirjastoista verkostoitumisen mallina. Vuosina 1972–2003 Suomessa oli 10 tieteellistä kirjastoa, joille oli annettu keskuskirjasto tehtävät. Niillä oli valtakunnallinen vastuu oman tieteenalansa kokoelmien kartuttamisesta, tietopalvelusta, kaukopalvelusta ja bibliografiatyöstä. Lisäksi niiden tuli tehdä yhteistyötä tutkijoiden ja alan muiden kirjastojen kanssa. Jo 1940-luvulla keskuskirjastoja suunniteltiin, mutta vasta 1960-luvulla, korkeakouluverkoston laajetessa, asiat alkoivat edetä. Kun 1990-luvulla yliopistot alkoivat kilpailla keskenään, yhteisiä valtakunnallisia palveluja haluttiin säästösyistä karsia. Pikkuhiljaa järjestelmä kuitui ja vuonna 2003 se lakkautettiin.

Ruhanen kertoo valaisevasti ammattikorkeakoulukirjastojen synnystä. 1990-luvulla pidin luentoja ammattikorkeakoulujen kirjastonhoitajille ja opettajille ja muistan hyvin, miten innokkaasti ja ennakkoluulottomasti he halusivat yhdessä kehittää uusia toimintoja ja palveluja. Sitä intoa välittyi myös Ruhasen artikkelista, joka pohjautuu pitkälti alan vaikuttajien haastatteluihin. STKS on tarjonut hyvän yhteistyöfoorumia sekä ammattikorkeakoulujen että erikoiskirjastojen välle, mistä kertoo myös Sirkka Kanniston, Elisa Paavolaisen ja Hellevi Yrjölään erikoiskirjastoja käsittelevä artikkeli.

Ruhanen artikkeli kirjasto- ja tietopalvelualan koulutuksesta 1970-luvulta lähtien kuvaa eri koulutusväylien perustamista ja nykytilaa sekä sitä, miten tärkeä STKS on ollut täydentävän ja ennakoivan koulutuksen tarjoamisessa jäsenilleen. Ruhanen on haastatellut useita henkilöitä, jotka ovat vaikuttaneet siihen, että kirjastoalan yliopistollinen koulutus saatiin Suomeen ja Tampereen yliopistoon. Lisäksi kirjallinen lähdeaineisto on runsas.

Yliopistollinen koulutus keskityi Tampereen lisäksi Ouluun ja Turkuun. Ruhanen mainitsee myös Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen vuosina 2003–05 järjestämän kurssin ja toteaa, että koulutus Helsingissä olisi loppunut tuolloin. Olin kuitenkin vielä myöhemmin 2000-luvulla mukana kouluttamassa Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämisskeskuksen Palmenian järjestämällä kurssella, jotka vastasivat informaatiotutkimuksen aineopintoja ja antoivat pätevyden kirjastonhoitajan tehtäviin. Ne lopuivat vuosina 2011–12.

Kirjasto- ja tietopalvelualan muutoksia käsittelevä artikkelikonkaisuus antaa myös kirjastoalan ulkopuolisille kuvaa siitä, mitä kirjastoissa on tehty. Internetin myötä alettiin puhua verkkojulkaisujen näkyväksi nostamisen yhteydessä metadataba ja hashtageista. Ne ovat itse asiassa samaa kuin kirjastotyön ikiaikainen ydin eli luetelointia ja sisällönkuvausta.

Tässä osassa minua kiinnosti Juha Hakalan kirjoitus tieteellisten kirjastojen atk-järjestelmän VTLS:n tulosta Suomeen. Me, jotka kirjastoissa tuolloin teimme työtä keskellä muutosta, emme voineet nähdä niitä suuria linjoja, joita Hakala tässä esittelee. Hakala työskenteli Tieteellisten kirjastojen atk-yksikössä, joka 1990-luvulla siirrettiin Kansalliskirjaston osaksi. Hän oli näköalapaikalla ja osaa kirjoittaa hauskaasti sekä asiantuntevasti. VTLS:n jälkeen tuli uusi järjestelmä *Voyager* – miten siihen päädyttiin, on jännittävää luetavaa. Se kertoo myös suomalais-

ten tieteellisten kirjastojen halusta ja valmiuksista yhteistyöhön ilman ylhäältä päin tulevia käskyjä. Artikkelin on tekniset yksityiskohdat saattavat tuntua kirjastoalan ulkopuolisista tylsiltä, mutta asiaa tunteville ne kertovat paljon. Lopussa hahmotellaan tulevaisuutta ja sitä, miten ratkotaan ongelmia, joita on digijulkaisemisen ja avoimen tieteen alalla.

Sauli Laitinen toimi VTT:n Teknillisen informaatiopalvelulaitoksen johtajana vuosina 1975–2003. Hänen kirjoituksensa tiedonhakupalvelujen teknisen kehityksen alkuvaiheista herätti nostalgisia tunteita oman työurani alkuvuosilta. Tuolloin ihmettelimme joukolla sitä, miten satelliitin avulla voidaan tehdä tiedonhakuja toiselta puolen maailmaa. Tässä luvussa on varmasti paljon outoa ja kummallista diginatiiville sukupolvelle.

Kirjasto- ja tietopalvelutyön muutokset luetteloinnin alalla on kuvattu perusteellisesti ja ansiokkaasti. Muutosta on visualisoitu luvun lopussa olevissa kuvioissa, joissa havainnollistetaan sitä, millainen prosessi kirjastojen luettelointi oli 1970-luvulla, 1980-luvulla ja 2000-luvulla. Artikkelin kirjoittajat Vuokko Palonen ja Eeva Murtomaa ovat työskennelleet tämän kirjastotyön perustehtävän parissa vuosikymmeniä sekä olleet vaikuttamassa sen kehitykseen kansainvälisellä ja kansallisella tasolla. Niinpä lukija saa tietää, millaisia vaiheita on ollut ja millaisia keskusteluja on käyty, ennen kuin yhteisiin ratkaisuihin on päädytty.

Toisesta tiedon löytymiseen olennaisesti vaikuttavasta kirjastotyön alueesta, sisällönkuvailesta, kirjoittavat Vuokko Palonen ja Ruhanen. He esittelevät yleisen kymmenluokituksen, UDK:n, jonka juuret ulottuvat 1870-luvulle. Siinä tieto ja tieteet on jaettu kymmeneen pääluokkaan sekä edelleen hierarkkisesti alaluokkiin. Järjestelmä on kansainvälinen ja numeroperusteisena kielestä riippumaton. Se ei kuitenkaan sovellu kaikille tieteenaloille, kuten

humanistisiin tieteisiin ja yhteiskuntatieteisiin. Yhtenä ratkaisuna sisällönkuvaileeseen kehitettiin asiasanastot. Kirjoittajat kuvaavat kiinnostavasti sitä, kuinka 1980-luvulla syntyi Yleinen suomalainen asiasanasto (YSA), siitä verkkosanasto VESA ja edelleen Yleinen suomalainen ontologia. Artikkelissa on paljon omiin kokemuksiin perustuvaa tietoa, joka antaa elävyyttä tekstile. Luvussa on myös dokumentoitu sitä, miten 1980-luku oli kirjastoalalla sisällönkuvailemisen seminaarien, koulutuksen ja tutkimuksen vuosikymmen. Oltiin siirtymässä kirjastojen omista kortistoista yhteisiin tietokantoihin ja tarvittiin paljon keskustelua, yhteisiä näkemyksiä ja sopimuksia.

Klassisen määritelmän mukaan kirjasto on järjestetty kokoelma. Kirjan toimittajat käyvät läpi kehitystä painetuista kokoelmista digitaaliseen. Kokoelmien kartuttaminen oli vielä 1970-luvulla työlästä verrattuna nykyiseen. Monissa kirjastoissa vaihdot olivat tärkeä tapa hankkia ulkoista tutkimuskirjallisuutta ja tutkijoiden lahjoitukset kirjastoille toivat uusia tuulia maailmalta. Kokoelmien suuruus hyllymetreissä oli perinteinen tapa kertoa kirjaston tasosta, siksi moni kirjasto ylpeilikin niteiden määrällä. Määrä ei kuitenkaan aina kerrota kokoelmien laadusta.

Ensimmäinen kokoelmien yhteiskäyttöön tähtäävä toimintamuoto oli kaukolaina, joka teki mahdolliseksi käyttää myös ulkomaisten kirjastojen aineistoja. 1990-luvulla digitaaliset aineistot ja niiden käyttöoikeuksien hankinta mullisti suomalaistenkin kirjastojen kokoelma-ajattelua. Kokoelmia arvioitiin, kartoitettiin ja karsittiin. 2000-luvulla digitaaliset julkaisut ja tietoverkot merkitsevät uudenlaista tapaa käsitellä kokoelmaa.

”Kirjastonkäytön opetukselta metalukutaitoon” -luku kertoo siitä, miten yksi kirjastossa muun ohella tehty työmuoto nousee aivan keskeiseksi ja muuttaa kirjastonhoitajan ammattikuvaa, kun ympäröivä maailma muuttuu. Vielä

1980-luvulla kerroimme kirjastoissa oman kirjaston kokoelmista ja kierrätimme opiskelijoita hyllyjen välissä. Nyt kirjaston rooli koulutajana on toisenlainen, kun opiskelijoiden ja tutkijoiden täytyy tietää avoimesta julkaisemisesta, tutkimusdatasta ja tutkimuksen arvioinnista. Arja Juntunen, jolla on pitkä kokemus tiedonhankintatietojen opetuksesta, kirjoittaa perusteellisesti ja elävästi siitä, miten kirjastoasiantuntijat ovat olleet usein aikaansa edellä, opetelleet uusia taitoja ja jakaneet tietämystään opiskelijoille ja tutkijoille.

Kirjan neljännessä luvussa käydään läpi STKS:n toimintaa vuosina 1970–2010. Erityisen kiinnostavasti on kerrottu seuran järjestämistä koulutuksista eri vuosikymmeninä. Ne kertovat samalla siitä, mitä kirjastoalalla kulloinkin tapahtui ja mitä pidettiin tärkeänä. Jaostot ja työryhmät olivat meillemme käytännön työssä puurtaville myös henkireikiä ja mahdollisuuksia oppia tuntemaan samanlaista työtä tekeviä kollegoita muissa kirjastoissa.

Oma lehti on yhdistyksen toiminnan kannalta tärkeä, ja se on monelle tärkein syy olla seuran jäsen. STKS:n lehden *Signumin* entiset päätoimittajat Martti Blåfield, Päivikki Karhula ja Ruhanen muistelevalta lehden toiminnan muutetusta aina ulkoasuun liittyvistä seikoista sisällöllisiin kysymyksiin. *Signum* kehittyi vuosikymmenten aikana seuran tiedotuslehdestä kirjasto- ja tietopalvelualan ajankohtaisiin kysymyksiin puretuksi julkaisuksi, jossa on käyty aika ajoin myös terävää kirjastopoliittista keskustelua.

Kansainvälisten yhteyksien luominen oli yksi keskeinen ajatus seuraa perustettaessa. Ruhanen, Päivi Pekkarinen ja Marja Sarviliina kertovat eloisesti eri yhteistyömuodoista, historiasta ja myös matkoilla tapahtuneista kommelluksista.

Kansainvälisestä yhteistyöstä kertoo myös pohjoismaista yhteistyötä käsittelevä luku, jonka kirjoittajat Meri Kuula-Brunn,

Teodora Oker-Blom ja Gunilla Häkli ovat olleet siinä aktiivisia. Kotimaisten kirjastoseurojen yhteistyöstä ja yhdistymisajatuksista kertoo Ruhasen artikkeli. Molemmat artikkelit sisältävät paljon yksityiskohtaista jäsennellyä tietoa, jossa on alalla toimivillekin paljon uutta.

STKS:n kehitys vuosina 1970-2010 kertoo joustavasta organisoinnista tärkeiden asioiden äärelle. Kun alalle tulee jotain uutta, koulutusta antavat oppilaitokset eivät ennätä heti reagoida, mutta seura reagoi. Kun tulee tarve muuttaa jonkin jaoston tai työryhmän nimi vastaamaan ajan vaatimuksia, se muutetaan. Tuntuu, että seura on aina vähän edellä sitä, mihin suuret laitokset – kirjastot ja yliopistot – ehtivät.

Kirjan lopussa kaksi entistä puheenjohtajaa hahmottaa tulevaisuutta. Jarmo Saarti pohtii tieteellisten kirjastojen muuttamista kirjavarastoista digitaalisiksi osamiskeskuksiksi. Kimmo Tuominen esittää ajatuksia tieteellisten kirjastojen kansainvälisen yhteistyön tulevaisuudesta. Molemmissa noussee esiin tieteen ja tiedon avoimuus sekä ihmisen mahdollisuus saada tietoa asuinpaikasta ja syntyperästä riippumatta.

Muutoksen tekijät hyvässä seurassa on melkoinen tietopaketti, jossa on sekä viileää asiaa että omiin kokemuksiin liittyviä tuntemuksia. Me alalla jo 1970-luvulla toimineet voimme tuntea lämmintä kaihoa muutosten äärellä. Nuoremmille polville historia saattaa tuoda uutta näkökulmaa omaan työhön. Alan ulkopuolisille kirja voi osin olla liiaksi sisäpiirin juttelua, mutta tieteen kehitystä tunteville ja ja tuon ajan kokeneille se antanee ajateltavaa.

MARIA FORSMAN

Kirjoittaja valtiotieteen tohtori, joka on työskennellyt kirjasto- ja tietopalvelualalla tutkijana, opettajana ja käytännön kirjastotyössä vuosina 1972–2015, viikoksi johtavana tietoasiantuntijana Helsingin yliopiston kirjastossa.